

Kitap İncelemesi / Book Review

MATTA ETKİSİ*

Mahmut ÖZER¹

Extended Summary

Many years of discussion have been devoted to the dynamics underlying increasing inequalities in many areas today, as well as the resources that support them. Understanding the dynamics of inequalities will also enable us to draw a map for controlling and alleviating the negative outcomes. Within the scope of research on inequalities, 1960s marked an important period; Merton (1968) introduced the concept of the “the Matthew Effect” to the literature for a comprehensive identification of dynamics behind the inequalities. This concept is derived from the Gospel of Matthew’s verse, “to those who have, more will be given”. After introduction of the Matthew effect, the interest and research on the Matthew effect accelerated in various facets of education, economics, health, and social life.

Research Purpose

In response to Merton’s (1968) definition of the Matthew effect, numerous studies yield further evidence regarding the sphere of influence. Through these studies, the Matthew effect has been acquired greater visibility in the literature, which has contributed to a better understanding of the phenomenon. However, the majority of research examined the Matthew effect within a particular area with a specific jargon and academic perspective. In 2010, Rigney (2010) wrote a comprehensive and highly-cited book titled “The Matthew Effect: How Advantage Begets Further Advantage”. It examines how the Matthew effect can be influential simultaneously in diverse areas and how dynamics interact in these areas. The purpose of this study is to review this pertinent study, which evaluates the Matthew effect from a wider perspective with a special focus the interaction of dynamics among diverse areas.

Context and Perspective of the Book

By presenting daily examples of the dynamics underneath this effect, Rigney (2010) provides an understandable foundation without conceptualization of “the Matthew effect”. Specifically, he illustrates how even equal interest can lead to different outcomes depending on the amount of the initial resource/investment. This chapter emphasizes the fact that gaps in individuals’ initial conditions lead to greater gaps in their future and, in turn, increase inequalities in society. This section emphasizes that, even though the rules are equal, everybody does not have equal chances and/or opportunities to succeed.

* Bu eser, Daniel Rigney tarafından yazılan “The Matthew Effect: How Advantage Begets Further Advantage” isimli, 2010 yılında Columbia University Press tarafından yayımlanan (EISBN: 978-0-231-52040-9) kitabın incelemesidir.

¹ Prof. Dr., TBMM Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Komisyonu Başkanı, Ordu Milletvekili, mahmutozer2002@yahoo.com

As part of the second part of the book, the author explores the implications of the Matthew effect in science and technology. One issue that draws special attention is that highly-reputable scientists and scientific institutions can acquire a much stronger reputation by attracting new researchers. The evidence revealed these scientists/institutions have a significant advantage in both the number of studies and citations. As a result, these scientists/institutions have an unprecedented potential for scientific awards on the international stage.

The author explains the Matthew effect in economics in the third part of the book, using expressions such as “little fish eat big fish” and “money attracts money”, which are frequently used in different languages. It is clear that Rigney (2010) emphasizes that opportunities at the beginning of the game are of utmost importance, especially in modern ages. Still, he points that markets enable a game in which the winner takes all, and that this has significant social consequences.

A discussion of the Matthew effect on politics and public policy is presented in the fourth chapter. Throughout this section, it is pointed out that the limited educational- and employment opportunities for black in USA contribute to social inequalities. Diverse factors which lead black people in a disadvantaged position, conspire to feed negative outcomes, such as crime rates and poverty. This section discusses the necessity of mitigating these inequalities through public policies, particularly in health, law and taxation.

The fifth chapter discusses the impact of the Matthew effect in education and culture. The gap between students’ reading skills are touched upon in education, and it highlighted that the gaps in the early years of education often reflect long-term academic outcomes. In reference to Bourdieu, it is noted that socioeconomic status and student achievement are strongly related, and school-tracking practices -which grouped students into different types of schools- also contribute to the rise in inequality among students.

As a result of the discussions that have been presented so far, the author discusses the possibility of intervening in the Matthew effect in the book’s sixth and final chapter. Rigney (2010) emphasizes that the Matthew effect is the result of our current social policies and, therefore, it is not unavoidable. As such, the book emphasizes that social interventions can be made that will prevent the accumulation of advantage through egalitarian approaches.

Results and Conclusion

The strength of Rigney’s (2010) book is that it avoids technical terminology, takes into consideration readers without previous knowledge of the Matthew effect, and conveys effectively the reflections of the Matthew effect through daily examples. Also, the author provides further information/resources bases his arguments for readers who need further understanding. Another important feature of the book is the emphasis in the last chapter mentioning that the Matthew effect is a result of current social policies, and that the effects can be alleviated with egalitarian policies. Particular attention has been drawn to the necessity of limiting the Matthew’s effect in order to foster peace and equality in society.

1. Giriş

Toplumlarda eğitimden ekonomiye teknolojiye kaynakların dağılımına kadar çok farklı alanlarda yaşanan eşitsizliklerin nasıl oluştuğu, altında yatan dinamiklerin neler olduğu sürekli tartışma konusu olmuştur. Eşitsizliklerin dinamikleri her ne kadar her bir alanın özgün dili ve jargonu bağlamında araştırılsa da farklı alanların dinamiklerini anlama sürecinde daha genel bakış sağlayan yaklaşımlar bir bütün olarak eşitsizliklere yol açan faktörler ve süreçlerin anlaşılmasında çok daha önemli katkılar yapabilmektedir. Bu bağlamda, toplumsal eşitsizliklerin nasıl gerçekleştiğini anlamaya önemli katkı sağlayan yaklaşımların başında ünlü sosyolog Robert Merton (1968) tarafından Matta İncilindeki ‘*Kimde varsa ona daha çok verilecektir*’ ayetinden yola çıkarak geliştirilmiş olan Matta etkisi gelmektedir. Matta etkisi, başlangıç noktasındaki çok küçük farkların önlem alınmadığında zamanla nasıl büyüdüğünü, avantajın nasıl avantaja yol açtığını, biriktiğini ve sonuçta eşitsizlikleri artırdığını açıklamaktadır (Kerchoff & Glennie, 1999; Özer, 2023a; Perc, 2014; Stanovich, 1986; 1998; Zuckerman, 1989).

Bu bağlamda Daniel Rigney (2010), “The Matthew Effect: How Advantage Begets Further Advantage” kitabında Matta etkisini tanıtmakta ve bilimden ekonomiye, politikadan eğitime ve kültüre kadar farklı alanlarda eşitsizlikleri anlamaya sağladığı katkıları ele almaktadır. Rigney (2010), kitabın yazım sürecindeki temel amacını, sosyal bilimler alanı ve sosyal bilimlere etki eden birçok alanda Matta etkisinin oldukça belirleyici olmasına rağmen bu etkinin ne kadar geniş bir perspektifte geçerli olduğuna dair bir değerlendirme yapmak olduğunu ifade etmiştir. Rigney (2010), kitabın Merton (1968)’un Matta etkisini tanımlamasının ardından bu etkinin incelenmesine yönelik eğitim, ekonomi, sosyoloji ve politika alanlarında birçok öncü çalışma yapılmakla beraber bu çalışmaların tartışmalarının kendi alanları içinde kaldığını ifade ederek bu kitapla Matta etkisinin etki alanının genişliğini vurgulamayı, benzer dinamiklerin birbiriyle ilişkili alanlarda nasıl ortaya çıktığını ve birbirini nasıl tetiklediğini göstermeyi amaçlamıştır.

Rigney (2010) tarafından yazılan eserin ayırt edici özelliği ve önemi de tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Nitekim yazarın da bahsettiği üzere, Matta etkisi 1960’lı yılların sonunda kavramsallaştırılmıştır (Merton, 1968) ve bu tarihten bu yana Matta etkisinin görüldüğü alanlara ilişkin birçok çalışma da gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, Di-Prete & Eirich (2006) gibi araştırmacılar tarafından Matta etkisinin matematiksel çözümlenmelerine kadar geniş bir skalada yer almaktadır. Rigney (2010) ise eserinde kitabın farklı alanlardaki etkilerine ayrı bölümler altında ele almış diğer taraftan hem sonuç kısmında bu farklı alanlardaki tartışmalarını ortak bir perspektifte ele alarak farklı alanlar arasındaki etkileşime de yer vermiştir. Bu noktada kitabın öne çıkan özelliklerinden birisi, başta ABD olmak üzere Matta etkisinin özellikle etkin olduğu ülkelerde sosyolojik ve ekonomik göstergeler üzerinden çıkarımlarla okuyuculara güncel örnekler sunabilmesidir. Kitabın alan yazına ve gündelik okuyuculara dönük bir önemli katkısı, Matta etkisinin eşitsizlikler üzerindeki yansımalarını ‘sıfır toplamlı oyun’ gibi tanıdık analogiler ve sık kullanılan deyimler ve özdeyişler üzerinden açıklamasıdır. Rigney (2010), kullandığı analogiler ve bu açıklamalarla aslen Matta etkisinin yansımalarının çoğu kez toplum tarafından açıkça görülebildiğini işaret etmektedir. Bu bağlamda Matta etkisi, toplumda hissedilen ve bilimsel metodolojiyle doğrulanabilen bir olgunun kavramsal tanımlanmasına imkan vermektedir.

Rigney kitabın birinci bölümünü Matta etkisini ayrıntılı olarak değerlendirmeye ayırmıştır. Özetle, yaşamın farklı alanlarında, başlangıçta var olan avantajlar zamanla daha fazla

avantaja yol açmakta, dolayısıyla başlangıçta daha fazla ve daha aza sahip olanlar arasındaki farklar zamanla daha da artmaktadır. Bu durum eşitsizliklerin derinleşmesine ve önlem alınmadığında giderek kronik hale gelmesine yol açmaktadır. Örneğin, Merton (1968)'un çalışmasında da vurgulandığı gibi yüksek itibarlı bilim insanları ve kurumların tanınırlıkları akranlarına ve diğer kurumlara göre çok daha büyük oranda artırmakta ve böylece daha fazla kaynak elde etmekte, bu fazla kaynak itibarlarını daha da yükseğe taşımaktadır (Sh.4). Kısacası, eşitsizlikler bağlamında sürekli kendisini güçlendiren bir çevrim söz konusudur. Bu bağlamda Matta etkisi, sosyal olayları da sistem teorisindeki pozitif geri besleme çevrimleri çerçevesinde değerlendirmeye imkânı sağlamaktadır. Rigney, Matta etkisinin pozitif geri besleme sağlayarak sistemin sapmasını kuvvetlendirdiğini ve böylece sistemi kararsızlaştırdığını ifade etmektedir (Sh.5).

Elbette eşitsizlikler, birçok içsel faktörden de etkilenmekte ve farklı bağlamlarda da anlamlandırılabilir. Örneğin, bazıları eşitsizlikleri Matta etkisinden ziyade bireylerin motivasyon, yetenek veya kişisel inisiyatiflerindeki farklılıklarla da açıklamaktadır (Sh.2). Bu yaklaşım özellikle beşeri sermayeye olağanüstü bir anlam yüklemekte, buna karşılık beşeri sermaye ile bireylerin beklenen yere, konuma, başarıya veya ücrete ulaşamaması durumunda sorunların kaynağını farklı unsurlardan ziyade yine beşeri sermayedeki eksikliklerde aramaktadır (Özer, 2020; Özer & Perc, 2021; Özer, 2023b). Oysa insanların çoğu, Matta etkisinin beklenmeyen, kontrol edilemeyen ve kişisel olmayan mekanizmalarına karşı savunmasız şekilde gri bir bölgede yaşamaktadır (Sh.3).

Rigney, birinci bölümde Matta etkisini açıklamanın ötesinde ekonomi, bilim, sanat, eğitim gibi sosyal alanlardaki varlıklı ve yoksul oyuncuların başarılı olmak için eşit fırsatlara sahip olduklarını iddia etmenin büyük yanılgı olduğu üzerinde durmakta ve bunu özellikle bileşik faiz örneğini kullanarak açıklamaya çalışmaktadır. Bileşik faiz oranının, farklı miktarlarda para yatıranlar için aynı olduğu kabul edilse dahi-aslen bu oran yatırılan miktara bağlıdır- zaman ilerledikçe başlangıçtaki miktarlar arasındaki farkın çok daha arttığı rahatlıkla görülebilmektedir. Bir başka deyişle, oyunun kuralları ve başlangıç koşulları, oyun ilerledikçe eşitsizliklerin artmasını garantilemektedir (Sh.7). Yani daha fazla kaynağa sahip olanlar, 'avantajın sorumsuzca çarçur edildiği' (sh.101) istisnai durumlar haricinde çoğunlukla kazanmaktadır. Bu nedenle Rigney, herkesin başarıma fırsatına (an opportunity to succeed) sahip olması ile başarmak için eşit fırsata (an equal opportunity to succeed) sahip olmasının çok farklı şeyler olduğunun altını çizmektedir (Sh.7). Aslında bu ayırım oldukça önemlidir. Çünkü erişmek yani oyunda olmak başarıma fırsatına sahip olmak demektir, ancak kesinlikle oyunda olan herkes ile eşit kazanma şansına sahip olmak anlamına gelmemektedir.

Rigney'in Matta etkisi ile ilgili değindiği önemli bir diğer nokta ise Matta etkisinin yol açtığı eğilimin -yani zenginin daha zengin ve yoksulun daha yoksul olmasının- tersine olan akışın son derece küçük ölçekli olmasıdır. Bir başka deyişle, yoksulun daha varlıklı olması veya zenginin yoksul olması mümkündür, ancak bu dönüşümün gerçekleşme olasılığı zenginin daha zengin ve yoksulun daha yoksul olma olasılığına kıyasla son derece düşüktür (Sh.8).

Matta etkisinin en önemli mekanizması, pozitif geri besleme çevrimleri (positive feedback loops) aracılığıyla kümülatif/birikimsel avantaja yol açmasıdır. Bir başka deyişle kendi kendini güçlendiren çevrimler (self-amplifying loops) ile avantaj daha fazla avantaja yol açmakta; elinde fazla olan ile daha az olan arasındaki fark da sürekli derinleşmektedir (Sh.22-23).

Matta etkisi, gerçekleştiği alana göre bağıl veya mutlak özelliğe sahip olabilir. Mutlak Matta etkisi, Rigney'in ifade ettiği gibi sıfır toplamlı oyuna benzemekte, oyundaki bir oyuncunun kazancı, diğerinin zararına karşılık gelmektedir. Dolayısıyla, bu etkinin gerçekleştiği alanda birisinin avantajını artırması, diğerinin dezavantajının artmasına bağlıdır. Bağlı Matta etkisinde ise, açık bir sistem söz konusu olup kaynaklar büyümekte, dolayısıyla pozitif toplamlı bir oyun oynanmakta, kazançlarda farklılıklar olsa da herkes kazanabilmektedir. Dolayısıyla az önce ifade edildiği gibi bir oyuncunun kazancı her zaman diğer(ler)inin kaybı ile ilişkili değildir. Ancak burada da bazı oyuncuların kazancı tekelleşirmeye teşebbüs etme riski söz konusudur (Sh.12). İster mutlak ister bağıl olsun, Matta etkisini üreten sosyal mekanizmalar çoğu kez örtüktür ve herhangi bir sosyal olaydaki katılımcıların çoğu tarafından bilinmemektedir (Sh.16).

2. Bilim ve Teknolojide Matta Etkisi

Rigney, kitabın ikinci bölümünde bilim ve teknoloji alanlarındaki Matta etkisini değerlendirmektedir. Robert Merton'un Matta etkisini tanıttığı ilk çalışmaları da benzer şekilde bilim insanları ve bilimsel toplulukları konu etmektedir. Bu bağlamda ünlü/daha tanınmış bilim insanları ve bilimsel kurumlar daha fazla kaynağa sahip olmakta, bu fazla kaynak daha fazla tanınmayı sağlamakta ve sürekli kendini güçlendiren bir çevrim haline gelerek daha tanınmış bilim insanlarının gelecekte tanınırlıklarını artırma ve atıf alma olasılıkları artmaktadır. Bir başka deyişle mevcut itibar, giderek daha itibarlı hale gelmeye yol açmaktadır (Sh.26).

Bilimsel ödüllerin çoğunlukla yüksek itibarlı bilimsel ağdaki bilim insanlarına verilmesi de bu durumun önemli bir göstergesidir. Zuckerman (1977)'in 1970'li yıllarda yaptığı çalışmasında gösterdiği gibi Nobel ödülü kazanan bilim insanlarının yarısından fazlası, daha önce Nobel ödülü almış bilim insanları ile çalışmışlardır. Tanınmış bilim insanlarının aynı nitelikte yayımlar yapan daha az tanınmış bilim insanlarına göre daha çok atıf aldıkları bilinmektedir. Yeni bir çalışmada tanınmış bilim insanları ile daha önce ortak yayın yapmış bilim insanlarının sadece ortak yayınlarının değil, diğer yayınlarının da atıf sayılarında anlamlı bir artış olduğu gösterilmiştir (Li vd., 2019). Bu durum, özellikle kariyerlerinin başındaki genç bilim insanlarını bir şekilde tanınmış bilim insanları ile ortak çalışmaya itmekte, böylece tanınmış bilim insanları, kişisel bir arayışa girmeksizin dünyanın farklı bölgelerindeki genç bilim insanları ortak yayımlar yapabilmekte, böylece tanınırlıkları, yayınları ve atıfları çok daha fazla artmaktadır. Bir başka deyişle kendini güçlendiren pozitif geri besleme devreye girdiğinde fazla atıf daha fazla atfı, fazla yayın daha fazla yayını ve tanınırlık ise daha fazla tanınırlığı getirmektedir.

Benzer durum bilimsel kurumlar için de geçerlidir. Tanınmış bilimsel kurumlar insan ve materyal açısından daha fazla kaynağa sahip olmakta, bu kaynaklar daha tanınmış akademisyenleri ve daha nitelikli öğrencileri bu kurumlara çekmekte, sonuçta bilimsel kurumların tanınırlıkları çok daha fazla artmaktadır (Sh.27). Aslında bilimsel kurumlar için Matta etkisi, kitabın ilerleyen bölümünde Rigney'in ünlü ekonomist Gunnar Myrdal'ın çevrimsel ve birikimsel nedensellik ilkesini açıkladığı bölümlerde ekonomik eşitsizliklerdeki Matta etkisinin işleyişine benzemektedir (Sh.50). Nasıl ekonomik etkinliklerde sermaye, insan kaynağı ve diğer kaynaklar bakımından avantajlı merkezler; kazançları, donanımlı insan kaynaklarını, ham maddeleri ve diğer birçok kaynağı kendine çekerek merkez ve çevre arasındaki eşitsizlikleri derinleştiriyorsa, tanınmış bilimsel kurumlar da tanınmış akademisyenleri, başarılı

öğrencileri, bilimsel araştırma fonlarını kendilerine daha fazla çekerek kendilerini merkeze konumlandırmakta ve çevreleri ile arasındaki eşitsizlikleri derinleştirmektedir.

Diğer taraftan bilim insanlarının sosyal ağları, görünmeyen kurumlar/kolejler olarak işlev görmektedir (Sh.28). Bu ağın üyeleri birbirleri ile ortak yayınlar yapmakta ve birbirlerinin makalelerine de atıf yapmaktadır, böylece sosyal ağı çok zayıf olan veya hiç olmayan bilim insanlarına göre görünürlüklerini artırmada daha avantajlı olmaktadır (Blashfield vd., 1982; Crane, 1972).

Benzer mekanizmalar teknoloji alanında da işlev görmektedir. Yeni teknolojiler mevcut teknolojilere dayalı olarak geliştirilmektedir. Dolayısıyla, teknolojik altyapı ve zengin altyapıya sahip olan ülkelerin yeni teknolojilere ön ayak olması çok daha olasıdır. Bu anlamda da Matta etkisi devreye girmekte varlıklı ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki teknolojik fark sürekli büyümektedir. Rigney, son olarak dünyadaki dijital bölünmeye değinmektedir. Nasıl varlıklı ülkeler ve yoksul ülkeler arasında teknolojik seviye farkları söz konusu ise bireysel ölçekte de bilgi iletişim teknolojilerine erişimdeki eşitsizlikler nedeniyle Matta etkisi mekanizmaları aracılığıyla 'dijital bölünme' ortaya çıkmıştır. Özellikle Covid-19 salgınında eğitim kurumlarının kapanması ile dijital bölünmenin ne kadar kritik olduğu ortaya çıkmış, okulların kapalı olması nedeniyle devreye alınan dijital platformlara yoksul olanların ulaşımı çok daha sınırlı kalmıştır (Özer vd, 2020). Böylece salgında bir alandaki dezavantaj, başka bir alanda yeni dezavantajlar üretmiştir.

3. Ekonomide Matta Etkisi

Rigney, kitabın üçüncü bölümünde Matta etkisinin ekonomideki yansımalarını değerlendirmektedir. İnsanların Matta etkisini en kolay anladıkları alanın başında ekonomi gelmektedir. Bu nedenle Rigney, dile yerleşmiş deyişlerin aslında Matta etkisine referans verdiğini göstermek üzere çok sayıda özdeyişe atıfta bulunmaktadır: Para parayı çeker ('It takes Money to make money'), büyük balık küçük balığı yer ('The big fish eat the little fish'), başarı başarıyı getirir ('Success breeds success'), önce büyük köpekler yer ('Big dogs eat first') ve kazanılması en zor olan birinci milyondur ('The first million is the hardest'). Bu özdeyişlerin hepsi, pozitif geri besleme çevriminin başlangıçtaki avantajı güçlendirdiğine işaret etmektedir.

Rigney, kitabın bu kısmında miras alınan avantaja atıfta bulunmakta ve kontrol etme imkânımız olmayan doğum yeri, zamanı ve ailenin getirdiği sosyal konumun sonraki yaşam şanslarımızı büyük oranda etkilediğine işaret etmektedir (Sh.38). Burada Niccolo Machiavelli'nin yaşam çıktılarının kontrolümüz dışındaki şans (*fortune*) ve becerilerimiz ve yeteneklerimizin (*virtu*) bir kombinasyonu olduğuna gönderme yapmakta, ancak Amerikan kültüründe beşeri sermayenin rolünün abartıldığını ve şansın etkisinin küçümsendiğini ifade etmektedir. Rigney'in ifadesi ile miras aldığımız ekonomik imkânların yanı sıra genetik, aile ve kültürel koşullardaki avantaj veya dezavantajlar daha sonra 'ne olacağımızı' şekillendirmektedir. Çünkü Matta etkisi, başlangıçtaki küçük avantajları bile çok büyük kazançlara dönüştürebilmektedir.

Rigney, ekonomi anlamında Matta etkisinin giderek çok daha kritik bir düzeye ulaştığını ve Frank & Cook (1996)'un çalışmalarına atıfla piyasaların, kazananın her şeyi aldığı bir topluma ('the winner-take-all society') yol açtığına vurguda bulunmaktadır. Böylece, perfor-

manstaki çok küçük farklılıklar ödülde orantısız büyük farklara yol açabilmektedir (Sh.42). Bu şekilde çok büyük oranda artan getiriler/kârlar, Matta etkisini üreten pozitif geri besleme mekanizmaları olarak çalışmaktadır (Sh.45). Rigney, ödüldeki bu orantısız artışı kültür ve moda alanında doğrusal olmayan yayılıma benzetmekte, bu yayılım devrilme noktasına ulaşmakta ('tipping point') (Gladwell, 2000), bu noktadan sonra artış dramatik bir şekilde aniden ivmelenmektedir (Sh.45).

Bu mekanizma ayrıca Gunnar Myrdial (1957;1970)'ın çevrimsel ve birikimsel nedensellik ilkesi ('principle of circular and cumulative causation') ile de benzerlik göstermektedir (Sh.46-52). Piyasaya müdahale edilmediğinde ekonomik aktivitelerde sermaye, insan kaynağı ve diğer kaynaklar bakımından avantajlı merkezler; kazançları, donanımlı insan kaynağını, ham maddeleri ve diğer kaynakları kendi merkezlerine daha çok çekmekte, çevre ise bu kaynaklara çok daha sınırlı erişebilmektedir. Bu artan dengesizlik, merkezler ve çevreleri arasındaki eşitsizlikleri de derinleştirmektedir. Avantaj daha fazla avantajı getirdiği için bu süreç çevrimsel ve birikimseldir. Ekonomi dünyasında bir bölgede oluşabilecek bu süreç ve çevrimsel ve birikimsel nedensellik, ülkeler arası ekonomik eşitsizliklere yol açan dinamik süreçleri de açıklayabilmektedir.

4. Siyaset ve Kamu Politikalarında Matta Etkisi

Rigney, kitabın dördüncü bölümünde siyaset ve kamu politikasında Matta etkisini değerlendirmektedir. Diğer alanlarda olduğu gibi siyaset alanında da güç daha fazla güce yol açmaktadır. Rigney, güç çevriminin nasıl kalıcı hale geldiğini göstermek için 1964 yılından itibaren Amerikan Senatosunda görevli olanların %81'inin ve Temsilciler Meclisi'ndekilerin %93'ünün yeniden seçildiklerini örnek olarak göstermektedir (Sh.55). Güç sadece yönetim alanında değil, eğitim, ekonomi veya dini alandaki yapılarda da kendisini göstermektedir. Rigney, özellikle Amerikan toplumundaki ırk eşitsizliklerinin derinleşmesinde Matta etkisinin nasıl etkin olduğunu farklı alanlardaki örneklerle göstermektedir. Örneğin istihdam durumu, alınan ücretlerdeki düşüklük ve sorunlu okullaşma siyahilerin beyazlar kadar ekonomik avantaj biriktirmelerini önlemekte, sonraki nesillere miras olarak önemli bir varlık aktarılamamakta ve böylece nesiller boyu yoksulluk devam etmektedir (Sh.60-61). Bu olumsuz durumun diğer alanlardaki ikincil etkileri de devreye girmekte işsizlik ve suç oranları artmakta, aile bütünlüğü bozulmakta, sağlık ve refah olumsuz etkilenmekte ve bireyler yıkıcı dış etkilere karşı daha kırılğan hale gelmektedir.

Matta etkisinin kendini güçlendiren çevrimi hem avantaj hem de dezavantaj bağlamında her alanı etkilemektedir. Bu nedenle eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlardaki kamu politikaları aracılığıyla Matta etkisini hafifletmeye çalışmak bu etkinin tüm alanlara sirayet eden zincirleme ve yıkıcı etkisini azaltmada yardımcı olacaktır. Rigney, bu kapsamda vergilendirme politikaları ile ilgili detaylı örnekler vererek bu politikaların nasıl manipüle edildiğini göstermektedir. Bu politikaların istenildiğinde avantajlıların vergi yükünü azaltarak ve vergi yükünü ağırlıklı olarak dezavantajlılar üzerine yığarak toplumsal eşitsizlikleri nasıl derinleştirdiğini göstermekte, dolayısıyla cari vergilendirme düzenlemeleri etrafındaki siyasi çatışmaların ne kadar kritik olduğunu göstermektedir (Sh.66-74).

5. Eğitim ve Kültürde Matta Etkisi

Rigney, kitabın beşinci bölümünde eğitim ve kültür alanlarında Matta etkisini değerlendirmektedir. Eğitim, kendi süreçleri aracılığıyla Matta etkisinin yaşamın tüm alanlarını derinden etkileyen nadir alanların başında gelmektedir. Rigney, başlangıçta öğrenciden başarı beklentisi ve akademik başarı arasındaki ilişkiye değinmekte ve başarı beklentisi arttığında öğrencilerin başarısının arttığını ifade etmektedir. Bir başka deyişle yüksek beklenti öğrencileri kendilerinden beklenen seviyeden ileri taşımaya teşvik ederken, daha düşük beklenti de öğrencileri beklentinin altında bırakabilmektedir. Bu etki, özellikle okul ayrıştırması (school tracking) ile öğrencilerin performansına göre farklı okul türlerinde kümelenmelerinde ortaya çıkmaktadır. Düşük akademik performans gösteren öğrencilerin kümelendikleri okullarda öğretmenlerin öğrencilerden başarı beklentisi düşük olduğu için eğitim ortamları çok daha dezavantajlı hale gelmektedir.

Eğitimde Matta etkisinin incelendiği alanlar arasında öğrencilerin okuma becerileri de bulunmaktadır (Stanovich, 1986;1998). Okuma becerisi açısından avantajlı olanlar bu becerilerini sürekli geliştirirken, dezavantajlı olanlar da sürekli zorluklarla karşılaşmaktadır. Eğitimin ilk yıllarında söz konusu fark düşük seviyede iken yıllar geçtikçe fark da büyümekte, okuma becerisi açısından sözcük-zengini öğrenciler daha zengin hale gelirken sözcük-yoksulu öğrenciler daha yoksul hale gelmektedir (Sh.76). Sözcük-yoksulu öğrencilerin okulu terk etme olasılıkları daha yüksek iken uygun istihdam olasılıkları da düşüktür. Dolayısıyla, okuma becerisi basit bir eğitim göstergesi olmanın ötesinde kişinin ekonomik ve sosyal yaşamında önemli etkilere sahiptir.

Bireylerin akademik başarı çerçevesinde sahip olduğu avantaj ve dezavantajlar, büyük oranda ekonomik ortamlarının bir fonksiyonudur (Sh.78). Bir başka deyişle, eğitimde Matta etkisinin ana kaynağı bireylerin sosyoekonomik düzeyidir (Özer, 2023a). Aslında sosyoekonomik düzey sadece akademik başarıyı değil, bireylerin psikososyal ve duygusal gelişimini doğrudan etkileyen okul öncesi eğitime erişim, kıdemli öğretmene erişim ve nitelikli eğitim ortamına erişimi de büyük oranda belirlemektedir (Özer vd., 2020; Suna vd., 2020; Suna vd., 2020; Suna vd., 2021; Özer & Perc, 2022; Özer & Suna, 2022; Suna & Özer, 2022). Rigney'in de ifade ettiği gibi eğitimde eşitsizlikleri artıran bir diğer önemli süreç, yüksek performans gösteren ve düşük performans gösteren öğrencileri farklı okullarda toplayan okul ayrıştırması yöntemidir (Sh.78). Aslında okul ayrıştırması akademik başarıya dayalı olarak yapılırsa da, akademik başarı ve sosyoekonomik seviye arasında güçlü bağ olduğunda ayrıştırma nihayetinde sosyoekonomik seviyeye göre yapılmış olmaktadır (Gür vd., 2021; Özer & Perc, 2020; Suna & Özer, 2021).

Rigney, eğitimde Matta etkisini belirleyen ve yukarıda değinilen konuları Bourdieu'nun kültürel ve sosyal sermaye bağlamında ele almakta, bu sermayelerin ailelerin sosyoekonomik seviyeleri ile bağına değinerek ekonomik sermaye nasıl nesilden nesle aktarılıyor ve yeniden üretiliyorsa, kültürel ve sosyal sermayelerin de benzer işleve sahip olduklarını vurgulamaktadır (Sh. 82-85). Bu sermayelerin her biri analitik ve kavramsal olarak ayrı olsalar da birbirlerinden bağımsız değildir, dolayısıyla birbirleri arasında etkileşim söz konusudur (Sh.84). Dolayısıyla Rigney, bu sermaye türlerinin her birinin etkisi ile eğitimdeki avantajın nasıl daha fazla avantaja yol açtığına değil, ayrıca daha fazla ekonomik, siyasi ve kültürel avantajlara da yol açıklarına bakılması gerektiği uyarısında bulunmaktadır (Sh.85).

6. Matta Etkisine Müdahale İmkânı

Rigney, kitabın altıncı ve son bölümünde ise diğer bölümlerde Matta etkisinin farklı alanlardaki yansımalarını ele aldıktan sonra genel bir değerlendirme yapmaktadır. Burada özellikle Matta etkisinin kaçınılmaz bir sosyal olgu olup olmadığı, önlenip önlenemeyeceği konusunu detaylı şekilde ele almaktadır. Rigney, bu kapsamda yapılandırmacılık (constructivism) yaklaşımına göre sorunu ele almakta, bu yaklaşıma göre Matta etkisinin, sosyal bir oyunun bizim koyduğumuz yapay kurallarının bir sonucu olarak ortaya çıktığını, dolayısıyla herhangi bir oyunun kuralları gibi son derece eşitliksiz sonuçlara yol açtığını, bu nedenle oyunun ve kurallarının değiştirilebileceğini belirtmektedir (Sh.89).

Rigney, Matta etkisinden kaynaklanan eşitsizliklerin ve avantajın birikme derecesinin sosyal müdahalelerle azaltılabilesinin mümkün olduğunu özellikle vurgulamakta ve doğal hastalıklarla veya doğal felaketlerle mücadeleyi buna örnek olarak göstermektedir (Sh.90). Ayrıca, Matta etkisini sınırlayan matematiksel sınırlamaları ve hükümet müdahalelerini de ayrıntılı olarak ele almaktadır (Sh.97-103). Ancak Rigney, burada Matta etkisinin toplumsal sonuçlarının daima yıkıcı ve adaletsiz olmak zorunda olmadığını belirtmekte, buna örnek olarak kişisel servetin birikmesini göstererek bu servetin nasıl kazanıldığı, nasıl kullanıldığı ve diğer insanların refahını nasıl etkilediğine bağlı olarak farklı sonuçları olabileceğini ifade etmektedir (Sh.92).

Sonuç ve Tartışma

Matta etkisi toplumsal süreçler ve olayların yol açtığı eşitsizliklerin temelinde yatan dinamikleri anlamada uzun zamandan beri yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Daniel Rigney (2010) 'The Matthew Effect: How Advantage Begets Further Advantage' başlıklı kitabında hem bu dinamikleri ayrıntılı olarak ele almakta hem de bilim, ekonomi, siyaset, eğitim ve kültür gibi farklı alanlarda Matta etkisinin nasıl ortaya çıkabildiğini örneklerle göstermektedir. Ayrıca, eşitsizlikleri derinleştiren Matta etkilerini azaltmak için kullanılacak sosyal politika alanlarına değinmektedir. Kitabın sonunda da özellikle Matta etkisi ve yıkıcı sonuçlarına yönelik farkındalığın önemine dikkat çekerek böyle bir farkındalık artışının sosyal bilimciler, politika yapıcılar ve genel olarak vatandaşların geliştirilecek sosyal politikaları daha sağlıklı ve nitelikli tartışabilmelerine yol açacağını vurgulamaktadır.

Rigney (2010)'in eserinin, Matta etkisi üzerine yazılan diğer eserlerden farkı birçok alanı dikkate alması ve bu alanlardaki tartışmaları birbiriyle ilişkili halde ortak bir bakış açısıyla ele almasıdır. Kitabın alan yazına en büyük getirisi ve en güçlü özelliği, kullandığı dilin yanında yakındığı üslubun desteğiyle Matta etkisini oldukça güncel ve gündelik örneklerle açıklama yetisidir. Bu bağlamda herhangi bir bilimsel metodoloji yeterliğine sahip olmayan bir okuyucu, eseri okuyarak Matta etkisinin bağlamı ve etki alanı hakkında önemli bir bilgi düzeyine ulaşması mümkün görünmektedir. Bu avantajın bir getirisi olarak kitapta sunulan bilgilerin ötesinde akademik bulgular ve teknik ispatlar arayan okuyucuların farklı kaynaklara da ulaşması gerekmektedir. Nitekim Rigney (2010), başta Di-Prete & Eirich (2006), Oliver & Shapiro (2006) olmak üzere daha akademik ve teknik kaynaklar arayan okuyucular için kitabın farklı bölümlerinde çeşitli kaynaklara yönelik yönlendirmelerde de bulunmaktadır.

Kitabın en öne çıkan özelliklerinden bir diğeri ise, sonuç bölümünde Matta etkisinin sonuçlarından tümüyle kaçınmanın mümkün olmamasına rağmen bu etkinin azaltılabilesine

yönelik birçok adımın atılabileceği, eserde konu edinen tüm alanlarda daha eşitlikçi politikalar sürdürülerek Matta etkisinin bozucu etkileriyle savaşılabileceğine yönelik vurgudur. Bu bağlamda yazar, Soman & Dunham (2004) tarafından da konu edildiği üzere Matta etkisinin “biyolojik rekabet” ve doğal bir süreç olmasının ötesinde her alanda mücadele edilmesi gereken bir sosyal olgu olarak değerlendirmektedir. Özetle eser, Matta etkisinin teknik tanımının ötesinde farklı bağlamlarda anlaşılabilmesine, hangi toplumsal süreçlere etki ettiğine ve bu etkinin önüne geçilemeyen bir süreç olmadığına, birçok müdahale imkânının var olduğuna yönelik farkındalık oluşturabilecek önemli bir kaynak konumundadır.

Dolayısıyla toplumda hiçbir alan birbirinden bağımsız, yalıtılmış değildir. Her bir alan diğer alanı da etkilemektedir. Bir başka deyişle bir alandaki avantaj o alanda daha fazla avantaja yol açarken diğer alanlarda da avantaj sağlayabilmektedir. Sonuç olarak Matta etkisi sadece bir alandaki kendi kendini güçlendiren çevrimleri devreye sokmamakta, ayrıca diğer alanlarda eşitsizliği artıran çevrimlerin çalışmasını da tetiklemektedir. Böylece, bir alandaki avantaj veya dezavantaj domino etkisi gibi diğer alanları da etkilemektedir. Bu nedenle toplumun bir bütün olarak kalkınmasında, yani toplumun bir kesiminin diğerine rağmen kalkınmamasında Matta etkisinin hafifletilmesi kritik öneme sahiptir. Matta etkisinin yaygınlığı aslında toplumsal süreçlerde normal akışın eşitsizlikleri artıracak şekilde gerçekleştiğini ima ederken eşitsizlikleri azaltmak için bu normal akışa müdahale edecek kamu politikalarının da oldukça kritik olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Blashfield, R. K., Guze, S. B., Strauss, J. S., Katz, M. M. & Kendell, R. D. (1982). Invisible colleges and the Matthew effect (comments). *Schizophrenia Bulletin*, 8(1), 1-6.
- Crane, D. (1972). *Invisible colleges*. University of Chicago Press.
- Di-Prete, T. A. & Eirich, G. M. (2006). Cumulative advantage as a mechanism for inequality: a review of theoretical and empirical developments. *Annual Review of Sociology*, 32, 271-297.
- Gladwell, M. (2000). *The tipping point*. Little, Brown.
- Gür, B. S., Öztürk, A., Özer, M. & Suna, H. E. (2021). The effect of changes in the transition to secondary education systems on mathematics achievement. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 50(2):1437-1463.
- Kerchoff, A. C. & Glennie, E. (1999). The Matthew Effect in American education. *Research in Sociology of Education and Socialization*, 12, 35-66.
- Merton, R. K. (1968). The Matthew effect in science. *Science*, 159:56-63.
- Myrdal, G. (1957). *Rich lands and poor*. Harper and Row.
- Myrdal, G (1970). *The challenge of world poverty*. Pantheon.
- Oliver, M. L. & Shapiro, T. M. (1997). *Black wealth/white wealth: a new perspective on racial inequality*. Routledge.
- Özer, M (2020). Okuldan işe geçiş sorunlarında bireyselci ve yapısalcı yaklaşım çatışması. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(22), 330-345.
- Özer, M. & Perc, M. (2020). Dreams and realities of school tracking and vocational education. *Palgrave Communications*, 6, 34.

- Özer, M., Perc, M. (2021). Impact of social networks on the labor market inequalities and school-to-work transitions. *Journal of Higher Education*, 11(1), 38–50.
- Özer, M. & Perc, M. (2022). Improving equality in the education system of Türkiye. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 42, 325-334.
- Özer, M., Gençoğlu, C. & Suna, H. E. (2020). Türkiye’de eğitimde eşitsizlikleri azaltmak için uygulanan politikalar. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(2), 294-312.
- Özer, M., Suna, H. E., Çelik, Z. & Aşkar, P. (2020). Covid-19 salgını dolayısıyla okulların kapanmasının eğitimde eşitsizlikler üzerine etkisi. *İnsan ve Toplum*, 10(4), 217-246.
- Özer, M. & Suna, H. E. (2022). The relationship between school socioeconomic composition and academic achievement in Türkiye. *Journal of Economy Culture and Society*, 66, 17–27.
- Özer, M. (2023a). The Matthew Effect in Turkish education system. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 12(4), 704-712.
- Özer, M. (2023b). Beşeri sermaye ve sosyal ağlarda zayıf bağların istihdam edilebilirliğe etkisi. *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. (in press)
- Perc, M. (2014). The Matthew effect in empirical data. *Journal of Royal Society Interface*, 11(98), 20140378.
- Rigney, D. (2010). *The Matthew Effect: How advantage begets further advantage*. Columbia University Press.
- Stanovich, K. E. (1986). Matthew Effects in reading: Some consequences of individual differences in the acquisition of literacy. *Reading Research Quarterly*, 21(4), 360-407.
- Stanovich, K. E. (1998). Matthew Effect in reading: Some consequences of individual differences in acquisition of literacy. *Journal of Education*, 189, 23-55.
- Suna, H. E., Gür, B. S., Gelbal, S. & Özer, M. (2020). Fen lisesi öğrencilerinin sosyoekonomik arkaplanı ve yükseköğretime geçişteki tercihleri. *Yükseköğretim Dergisi*, 10(3), 356–370.
- Suna, H. E., Tanberkan, H., Gür, B. S., Perc, M. & Özer, M. (2020). Socioeconomic status and school type as predictors of academic achievement. *Journal of Economy Culture and Society*, 61, 41-64.
- Suna, H. E. & Özer, M. (2021). The impact of school tracking on secondary vocational education and training in Turkey. *Hacettepe University Journal of Education*, 36(4), 855-870.
- Suna, H. E., Özer, M., Sensoy, S., Gür, B. S., Gelbal, S., & Aşkar, P. (2021). Determinants of academic achievement in Turkey. *Journal of Economy Culture and Society*, 64, 143-162.
- Suna, H. E. & Özer, M. (2022). The relationship of preschool attendance with academic achievement and socioeconomic status in Turkey. *Journal of Measurement and Evaluation in Education and Psychology*, 13(1), 54-68.
- Zuckerman, H. A. (1977). *Scientific elite: Nobel laureates in the United States*. Free Press.
- Zuckerman, HA. (1989). Accumulation of advantage and disadvantage: The theory and its intellectual biography. In Ed. C Mongardini and S Tabboni. R. K. (Eds). *Merton and contemporary sociology* (pp.153-176) NJ: Transaction.